

Ett finskt myntfynd från unionstidens slutperiod

Pekka Sarvas

Omkring två mil söder om staden Tammerfors i Vesilaks socken ligger Laukko gård, som har en romantiskt präglad plats i Finlands medeltidshistoria. Gården som nämns första gången 1416 ägdes senast från mitten av 1400-talet av ätten Kurck, den andra av släkten med samma namn och övergick i slutet av 1400-talet över till en tredje ätt Kurck, som innehade den ända fram till 1817. Till den mellersta ätten Kurck hörde bl.a. Finlands sista katolska biskop Arvid Kurck, som drunknade vid skeppsbrott sommaren 1522, då han med flera andra hade flytt undan de infallande danskarna (Läntinen 1996a).

Kunskapen om gården bland den breda allmänheten beror dock framför allt på den av bl.a. Elias Lönnrot i Vesilaks på 1820-talet upptecknade balladen Elinan surma (Elinas död), som har satts i samband med Claus Jeppeson Kurck och hans andra hustru Elin Jönsdotter Stenbock på 1470-talets Laukko. De verkliga händelserna bakom denna på 1500-talet skapade ballad kan dock höra till ett tidigare skede och vara anknuten till Claus Jeppesons morfader Claus Lydekesson Djäkn, som dog omkr. 1435 (Läntinen 1996b).

Om Laukkos manbyggnad från medeltiden eller 1500-talet finns inga närmare uppgifter än att den brann 1704 med den dåvarande ägarens landshövding Gabriel Kurcks rika samlingar. En senare huvudbyggnad från början av 1800-talet sattes i eld av de röda under upproret 1918, varefter den nuvarande karaktärsbyggnaden kom till år 1931 (Jutikkala-Nikander 1945, s. 158-163). Som minne av det medeltida Laukko står i gårdens park en stenkällare (*bild 1*), som utgör en del av det i början av 1700-talet uppbrunna "slottet". För att klargöra den medeltida gårdens byggnadstopografi samt för att hämta nytt arkeologiskt material vid sidan av de knaphändiga historiska källorna har man sedan 1989 utfört utgrävningar både inne i stenkällaren och i dess omgivning i parken. De av Kari Uotila ledda undersökningarna har möjliggjorts av ett levande historieintresse hos den nuvarande ägaren Juhani Lagerstam (Uotila 1996).

Trots de tidigare gjorda antagandena om möjliga under markytan liggande murar av ett medeltida "stenslott" har tills vidare inga sådana påträffats. Men under ut-

Bild 1. Laukko, den medeltida källarens södra del sedd från väster. I förgrunden t.v. ett senare annex för källartrappan. Söder om källaren utgrävningsområdet för åren 1996-97. Platsen för myntfyndet ligger mellan de tre större stenarna, som syns vid utvidningsschaktet av utgrävningsområdets sydgräns (t.h.).
Foto Kirsi Majantie.

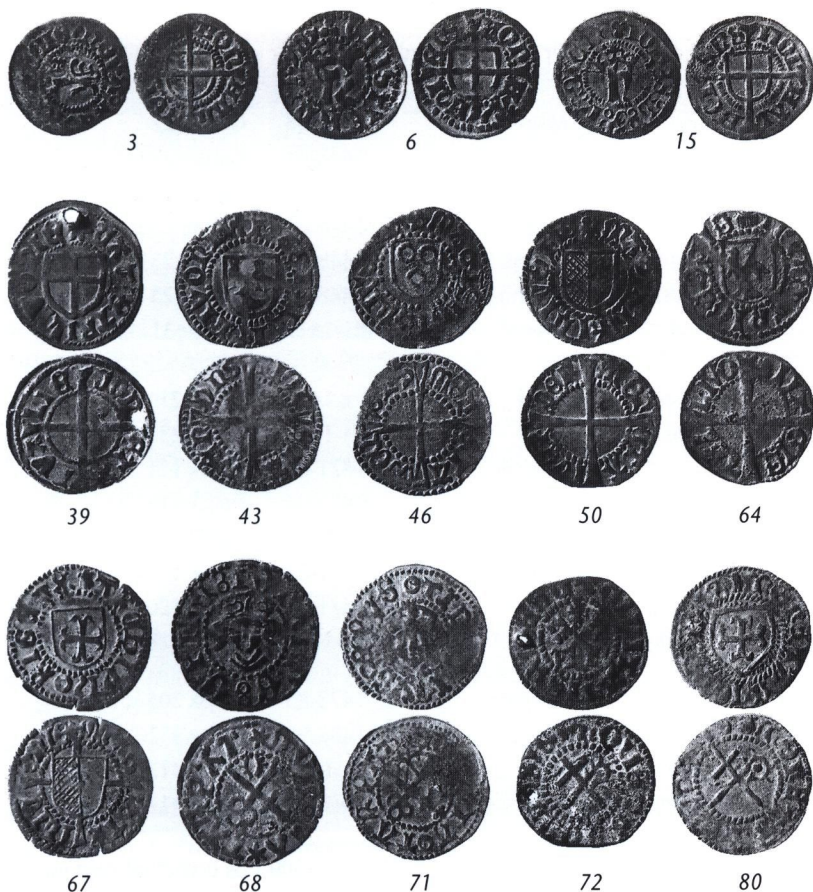

Bild 2. Lauko-fyndets mynttyper. Numren under mynten hänvisar till katalogen i texten.

Mynten 39 och 72 är perforerade, vilket förekommer ofta bland tidens livländska mynt i de finska fynden.

De perforerade mynten har säkerligen plockats bort från ett samtida myntdekorerat kedjegarnityr, vilka förekommer i Estland. 1:1.

grävningarna åren 1996-97 kunde man dock söder om stenkällaren ta fram stenkonstruktioner som kan tolkas som stengrund till en träbyggnad (bild 1).

Det viktigaste föremålsfyndet vid 1997 års utgrävningar utgjordes av en liten myntskatt, som kom fram mellan stenarna i stengrunden. Enligt utgrävningsrapporten hade en del av mynten vid borttagandet av en ovanpå liggande större sten utspritts på en 15x20 cm stor areal, emedan största delen av mynten ännu låg på sin ursprungliga plats. Man kunde vidare konstatera att mynten hade nedlagts i ett hål mellan några stenar antagligen i en tyg- eller skinnpåse eller i en träask, som dock hade förmultnat till intet. Fyndet verkar således utgöra en undangömd penningpung. Som lösfynd i stengrunden hittades därtill en fyrk av Sten Sture d.y. (1512-20) samt Johan III:s tvåöre från 1573.

De yngsta mynten i fyndet utgörs av de av Wolter von Plettenberg och ärkebiskopen Mikael Hildebrand c.1500-1505 gemensamt i Riga utgivna skillingarna (nr 66-67). Pungen ser ut att vara nedgrävd under 1500-talets första decennium. På grund av det stegrade silverpriset hade man i Livland varit tvungen att inställa myntningen i början av 1500-talet och den kunde börjas på nytt först år 1515 på ett nyt myntfot (Leimus 1995, s. 21). Med hänsyn till denna paus kan nedläggningstiden ligga även något senare.

Livländska mynt utgjorde under unionstiden vid sidan av de inhemska (svenska) mynten den andra delen av de vardagliga betalningsmedlen i södra och sydöstra Finland, vilket framkommer både i skatt- och i hopade fynd samt även av tidens

Penningpungens innehåll består av 24 danska hvider och 56 livländska skillingar eller inalles 80 mynt:

Danmark

1-3	Riksrådet	hvid	Malmö	1448	Galster 22	3
4-5	Kristian I	hvid	Malmö	1448-81	Galster 23 (a?)	2
6-8	Kristian I	hvid	Malmö	1448-81	Galster 23 a	3
9	Kristian I	hvid	Malmö	1448-81	Galster 23 b	1
10	Kristian I	hvid	Malmö	1448-81	Galster 23 c	1
11	Kristian I	hvid	Malmö	1448-81	Galster 23 d	1
12-24	Hans	hvid	Malmö	1481-1513	Galster 31	13

Livland

25-41	Anonym	skilling	Reval	efter c.1470	Haljak 21	17
42	Anonym	skilling	Reval	c.1494-1500	Haljak 23	1
43	Bernd von der Borch	skilling	Wenden	1471-83	Haljak 111	1
44-48	Johann Fr. v. Loringhove	skilling	Wenden	1483-94	Haljak 113	5
49-63	Wolter v. Plettenberg	skilling	Wenden	1494-c.1500	Haljak 117	15
64	Bernd von der Borch	skilling	Riga	1471-83	Haljak 121	1
65	Bernd von der Borch	skilling	Riga	1471-83	Haljak 120	1
66-67	W. v. Plettenberg/ Mikael Hildebrand	skilling	Riga	c.1500-1505	Haljak 218	2
68-69	Johannes II Bertkow	skilling	Dorpat	1473-85	Haljak 305	2
70-71	Dietrich V Hake	skilling	Dorpat	1485-98	Haljak 311	2
72-77	(Sedisvakans)	skilling	Riga	1479, 1484	Haljak 415	6
78-80	Mikael Hildebrand	skilling	Riga	1484-1509	Haljak 417	3

skriftliga källor. Vi känner också flera 1400- och 1500-tals myntfynd med enbart livländsk valuta från östra Finland inklusive det som resultat av 2. världskriget till Ryssland avträdde finska Karelen. Man bör dock notera att Laukko ligger något norrut om det egentliga "Riga markens" område.

Danska hvider från tiden 1448-1513 förekommer även de styckevis bland fynden från finska kyrkor och slott, men någon särställning i penningrörelsen ser de inte ut att ha haft. Att hviden dock utgjorde ett hot mot den svenska valutans framgångar ju av olika försök att förhindra eller försvåra deras införsel. Tex från år 1512 finns en uppgift om hur lybeckarna, som kunde köpa danska hvider för två penningar stycket, skickade stora mängder av dessa till Sverige (Rasmuson 1962, sp. 179). Rikligast förekommer hvider i Finland bland fynden i Kustö medeltida biskopsslott, vilket kan sättas i samband med det att slottet erövrades och innehades av Sören Norby åren 1522-23 (Taavitsainen 1989, s.69).

Både livländska och danska mynt förekommer således i de finska fynden från unionstiden, men det exceptionella i Laukko-fyndet är den totala avsaknaden av inhemska mynt.

Den tredje ätten Kurck grundades av den småländske frälsemannen Knut Eriksson som före 1489 gifte sig med Claus Kurcks dotter Elin (hon hade samma namn som sin moder) och som bodde på Laukko senast 1498. Han var häradshövding i Österbotten c. 1491-1533 samt lagman i Satakunta och Österbotten 1511-1535. År 1504 valdes han till riksråd, vilket förnyades under Gustav Vasas nya regim 1523. Denna Sten Sture d.ä:s ofrälse klient hade således under årens lopp avancerat till en inflytelserik frälseman, trots att han inte ens kunde skriva sitt namn (Läntinen

1996a, s. 105. Anthoni, 1970, s. 194, 226). På grund av sin politiska kunnighet kunde han även behålla sitt huvud under unionstidens blodiga slutskede. Men även han drabbades av oroligheterna. Då Knut Eriksson sommaren 1532 skiftar sitt egendom bland sina barn och barnbarn, konstaterar han efter utdelningen av olika silverföremål, "att det övriga silvret, som han hade ägt, hade jutarna tagit av honom" (Hausen 1904, s.482).

I denna miljö i början av 1500-talet passar Laukko-fyndet bra in som i en detektivroman. Det verkar sannolikt, att myntpungens sista ägare inte har varit en finne eller en svensk. Men om han har varit en dansk eller en livländare, en präst, väpnare, tjänare eller köpman måste lämnas osagt. I alla fall måste han ha haft kontakter – direkta eller indirekta – till både Danmark och till Livland

Litteratur:

- Anthoni, E.: *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel*, Helsingfors, 1970.
- Galster, G.: *Unionstidens udmøntninger*, København, 1972.
- Haljak, G.: *Livländische Münzen aus der Ordenszeit 13.-16. Jahrhundert*, Tallinn, 1997.
- Hausen, Reinh.: *Bidrag till Finlands historia III*, Helsingfors, 1904.
- Jutikkala, E.–Nikander, G.: *Suomen kartanot ja suurtilat*, Helsinki, 1945.
- Leimus, I.: *Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515-1581/94)*, Stockholm, 1995.
- Läntinen, A.: "Kurki-suvun ja Laukon historiaa", *Vesilabti 1346-1996*, Jyväskylässä, 1996, s. 98-115.
- Läntinen, A.: "Elinan surmavirsi", *Vesilabti 1346-1996*, s. 116-129.
- Rasmuson, N. L.: "Hvid", *Kulturbistorikert lexikon för nordisk medeltid VII*, Helsingfors, 1962, sp. 176-182.
- Taavitsainen, J.-P.: "Medieval Coins and the dating of Finnish castles and churches", *BAR International Series 556*, Oxford, 1989, s. 63-76.
- Uotila, K.: "Laukko ja sen kivikellari keskiajalla", *Vesilabti 1346-1996*, s. 130-147.

English Summary

A Finnish Hoard from the Early 16th Century

Archaeological excavations have, in recent years, been conducted in the park at Laukko manor (25 km south of Tampere) in order to uncover the remains of the medieval manor which was destroyed by fire in 1704. In 1997, a parcel of 80 late medieval coins was found in the stone foundation by a medieval cellar (figs. 1-2, table). The coins had probably been in a purse. The latest of them are from Riga and date from c. 1500-5. In addition to the Livonian coins, which are common in South-Finnish finds from the 15th and 16th centuries, there are Danish coins, but domestic (i.e. Swedish) issues are for some reason lacking. The find dates from the final years of the Nordic Union when the struggle between Denmark's king and the regent of Sweden was going on even in Finland.